

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แม่น้ำน่านเป็นแม่น้ำสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลก เป็นสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตให้แก่ประชาชนและสัตว์น้ำในพื้นที่หลายจังหวัด เป็นแหล่งประกอบอาชีพและใช้ในการอุปโภคบริโภคของประชาชนที่อาศัยตลอดทั้งสองฝั่งแม่น้ำจนไปบรรจบกับแม่น้ำยม แม่น้ำปิง และแม่น้ำวังที่จังหวัดนครสวรรค์ ในอดีตที่การคมนาคมยังไม่เจริญเช่นปัจจุบันนี้ แม่น้ำน่านจึงเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญระหว่างท้องถิ่น โดยประชาชนจะอาศัยหลังนอนบนเรือที่ใช้เดินทางไปมา ต่อมาเมื่อสังคมและการคมนาคมเจริญขึ้น การคมนาคมทางน้ำจึงหมดความสำคัญลง ประชาชนได้ตั้งชุมชนเป็นหลักแหล่งโดยอาศัยแม่น้ำน่านเป็นปัจจัยสำคัญ การตั้งถิ่นฐานชุมชนชาวแพในแม่น้ำน่านจึงได้เกิดขึ้นและขยายตัวเป็นชุมชนใหญ่ขึ้น ในอดีตชุมชนชาวแพยังมีจำนวนน้อยไม่กี่ครอบครัว ต่อมาเมื่อสังคมเจริญ ราคาที่ดินสูงขึ้น ประกอบกับสองฝั่งแม่น้ำเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลกอยู่ท่ามกลางความเจริญ ทำให้ประชาชนอพยพมาตั้งเพออาศัยอยู่มากขึ้น และบางแพได้ปรับปรุงเป็นร้านขายอาหาร (ที่ทำการปกครองจังหวัดพิษณุโลก ฝ่ายท้องถิ่น, 2542, หน้า 19) โดยผู้ที่อพยพเข้ามาอยู่เรือนแพภายหลังนั้นอพยพจากอำเภอต่างๆ ภายในจังหวัดพิษณุโลก เช่น อำเภอพรหมพิราม อำเภอบางระกำ และอำเภอวังทอง ถึงร้อยละ 80.6 ราษฎรเหล่านี้อพยพเข้ามาหางานทำในเมือง โดยไม่มีทุนมากพอที่จะซื้อหรือเช่าบ้านบนบกได้ เพราะที่ดินราคาสูงและบ้านเช่าก็มีน้อย จึงต้องซื้อหรือเช่าเรือนแพสำหรับอยู่อาศัย (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์, 2516, หน้า 44) บางครอบครัวจึงต้องซื้อเรือนแพ ราคาหลังละประมาณ 3,500 - 9,000 บาท หรือเช่าเรือนแพในราคาเดือนละ 100 - 300 บาท สำหรับอยู่อาศัย และใช้ที่ดินริมตลิ่งแม่น้ำน่านในการเพาะปลูกพืชผักต่างๆ ตลอดจนใช้ทำประโยชน์ในการจิ้งจาวตากผ้าได้ และยังมีการเลี้ยงปลาในกระชังในบริเวณแพที่อยู่ด้วย (ศรีสุวรรณ แสงศิริ, 2521, หน้า 15)

เรือนแพมีโครงสร้างเป็นไม้ หลังคามุงด้วยสังกะสี ฝาและพื้นเป็นไม้กระดานใช้ไม้ไผ่อัดเข้าไปได้แพเป็นลูกบวบเพื่อพยุ่งแพให้ลอยตัวอยู่ได้ ลักษณะของบ้านเรือนส่วนมากเป็นห้องโถงโล่ง ไม่มีการกั้นห้องเป็นส่วนสัดส่วน บางหลังก็กั้นห้องพิเศษสำหรับหัวหน้าครอบครัวและภรรยา

หรือห้องเก็บของพิเศษ ห้องส้วมมักจะอยู่มุมใดมุมหนึ่งในแพ โดยเฉพาะเป็นช่องว่างสำหรับขับถ่ายลงในน้ำ ไม่มีส้วมซึมหรือส้วมหูลุมบนดิ่ง เรือนแพบางหลังต่อชานออกไปเป็นห้องครัว หรือมีแพผูกติดกับอีกหลังหนึ่งสำหรับทำครัวและเก็บของ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์, 2516, หน้า 42) แต่เนื่องจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ไม่สามารถรองรับของเสียจากมนุษย์และโรงงานอุตสาหกรรมที่ปล่อยน้ำทิ้งลงไปได้ จึงเป็นผลให้น้ำในแม่น้ำเกิดมลพิษ เป็นสาเหตุทำให้มีการเจ็บป่วยมากขึ้นทั้งในเขตเมืองและชนบท ตลอดจนส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ดังนั้นรัฐบาลโดยกระทรวงมหาดไทย ได้มีนโยบายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง และสร้างจิตสำนึกให้ร่วมกันรณรงค์ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบ และให้มีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของแม่น้ำน่านตลอดทั้งสาย เพื่อสนองนโยบายของรัฐ จังหวัดพิษณุโลกจึงได้เริ่มดำเนินโครงการเคลื่อนย้ายเรือนแพริมฝั่งแม่น้ำน่านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 โดยได้ศึกษาสภาพปัญหาและความเป็นไปได้ในการเคลื่อนย้ายเรือนแพ และจัดหาที่ดินเพื่อรองรับให้ชาวแพได้สร้างบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อแก้ไขปัญหาภาวะของแม่น้ำน่านที่เกิดจากเรือนแพ 2) พัฒนาชาวแพให้ดำรงชีวิตใหม่ที่ดีขึ้นทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และด้านสาธารณสุขมูลฐาน 3) แก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างประชาชนทั่วไป และชาวแพเกี่ยวกับมลภาวะ และ 4) เพื่อให้ชาวแพได้ดำรงชีพในสังคมอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

ชุมชนชาวแพริมคลองโคกข้างก็เป็นชุมชนหนึ่งที่เคยอาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่าน เมื่อรัฐมีนโยบายดังกล่าวจึงได้ย้ายไปอยู่ในที่สาธารณประโยชน์บริเวณริมคลองโคกข้าง หมู่ที่ 3 ตำบลอรัญญิก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ที่รัฐจัดสรรให้ ซึ่งอยู่ห่างจากจังหวัดเพียง 4 กิโลเมตร และเริ่มดำเนินการเคลื่อนย้ายเรือนแพเมื่อปี พ.ศ. 2542 โดยเรือนแพที่สำรวจไว้มีจำนวนทั้งสิ้น 241 แพและมีประชากรอยู่อาศัยจำนวน 910 คน (กองอนามัยสิ่งแวดล้อม เทศบาลเมืองพิษณุโลก, 2541, หน้า 22) โดยได้พิจารณากำหนดสิทธิในการเข้าไปอยู่อาศัยในที่ดินบริเวณริมคลองโคกข้างที่ได้รับจัดสรรตามโครงการเคลื่อนย้ายเรือนแพจากคุณสมบัติของชาวแพดังนี้คือ 1) ต้องเป็นเจ้าของแพหรือเป็นทายาทที่ได้รับมอบกรรมสิทธิ์จากเจ้าของแพ และต้องมีแพอยู่จริง 2) ต้องเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มสหกรณ์บริการพัฒนาชุมชนชาวแพพิษณุโลกจำกัด และได้ปฏิบัติตามระเบียบของสหกรณ์ที่กำหนดไว้ 3) ต้องสร้างบ้านตามแบบแปลนที่จังหวัดได้กำหนดไว้ 4) ที่ดินที่จัดสรรให้ ที่ดิน 1 แปลง ต่อเรือนแพ 1 หลัง และ 5) เมื่อสร้างบ้านเสร็จแล้ว และได้ย้ายสิ่งของเข้าไปอยู่อาศัยแล้ว จะต้องรื้อแพหลังนั้นทันที โดยเริ่มแรกมีชาวแพที่ได้รับสิทธิเข้าไปอยู่อาศัยในที่ดินริมคลองโคกข้างจำนวน 68 ราย (ที่ทำการปกครองจังหวัดพิษณุโลก ฝ่ายท้องถิ่น, 2542, หน้า 24) ถึงปัจจุบันนี้มีชาวแพที่ย้ายมาอยู่ในชุมชนแห่งใหม่ มีจำนวนประชากรทั้งหมด 450 คน และมีจำนวนหลังคาเรือน

ทั้งหมด 237 หลังคาเรือน โดยได้รับจัดสรรที่ดินปลูกบ้านให้หลังคาเรือนละ 21 ตารางวา จากจำนวนเนื้อที่ทั้งหมด 35 ไร่

การย้ายที่อยู่ทำให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนที่เคยอาศัยอยู่ในเรือนแพมาก่อน ที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติในการดำรงชีวิต และต้องเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยไปอยู่ชุมชนชาวแพแห่งใหม่ โดยการย้ายถิ่นอาศัยนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานะประชากร อาจเกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาการว่างงาน การขาดรายได้จากการประกอบอาชีพค้าขายริมแม่น้ำน่าน หรือการรับจ้างซักรีดผ้า โดยเกือบครึ่งหนึ่งของผู้มีอาชีพในเรือนแพทำการค้าขาย ทั้งนี้เนื่องจากชาวเรือนแพบางครอบครัวเดิมมีอาชีพค้าขายอาหารและของใช้ต่างๆ ในตลาดสดของเทศบาลเมืองพิษณุโลกอยู่แล้ว (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์, 2516, หน้า 48) รวมทั้งการเพิ่มภาระหนี้สินจากการกู้เงินจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เพื่อเป็นทุนในการสร้างบ้านตามแบบบ้านที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลกกำหนดไว้ และต้องผ่อนชำระเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยเป็นรายเดือน โดยส่งเงินให้กับสหกรณ์บริการพัฒนาชุมชนชาวแพพิษณุโลกจำกัด นอกจากนี้ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัยเปลี่ยนแปลงไปสู่ชุมชนแออัด การขาดพื้นที่เพาะปลูกและเลี้ยงปลาในกระชังเป็นต้น จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ อาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนที่อาศัยในชุมชนชาวแพแห่งนี้ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมีความสนใจศึกษาคุณภาพชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนชาวแพที่รัฐจัดสรรให้ว่ามีคุณภาพชีวิตเป็นอย่างไร ตลอดจนมีปัจจัยที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของประชาชนที่อาศัยในชุมชนชาวแพอย่างไร

2. วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อประเมินคุณภาพชีวิตของประชาชนที่อาศัยในชุมชนชาวแพ
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของประชาชนที่อาศัยในชุมชนชาวแพ

3. ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาคุณภาพชีวิต 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม โดยทำการศึกษาประชาชนที่อาศัยในชุมชนชาวแพอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก โดยเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างวันที่ 1 - 30 มิถุนายน 2546

4. คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

ชุมชนชาวแพ หมายถึง ชุมชนที่อยู่อาศัยของประชาชนชาวแพที่เคลื่อนย้ายที่อยู่มาจากริเวณแคว้นแม่น้ำน่าน ตามโครงการเคลื่อนย้ายเรือนแพริเวณแม่น้ำน่าน จังหวัดพิษณุโลก ตั้งอยู่บริเวณริมคลองโคกช้าง หมู่ที่ 3 ตำบลธัญญิก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นที่คนสาธารณสุขประ โยชน์ที่รัฐจัดสรรให้แก่ประชาชนชาวแพได้สร้างบ้านพักอาศัยแทนเรือนแพ

คุณภาพชีวิต หมายถึง การที่ประชาชนที่อาศัยในชุมชนชาวแพมีระดับการมีชีวิตที่ดี มีความสุข และความพึงพอใจในชีวิต ในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม เป็นการประสานการรับรู้ของบุคคลในด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ภายใต้วัฒนธรรม ค่านิยม และเป้าหมายในชีวิตของแต่ละบุคคล

5. ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

เพื่อนำผลการศึกษาไปเป็นข้อมูลพื้นฐานและกำหนดแนวทางให้แก่เจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ในการวางแผน โครงการเพื่อพัฒนาชุมชนชาวแพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนต่อไป